

Textologické marginálie k Sládkovičovej Maríne

Martin Navrátil

NAVRÁTIL, M.: Textological marginalia on Sládkovič's *Marína*
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 68, 2021, No. 2, p. 123-134

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.2.4>

ORCID ID: 0000-0001-6944-3254

Key words: Andrej Sládkovič, Jozef Karol Viktorin, Cyril Kraus, editorial work

In 1846, one of the most important works of Slovak literary Romanticism, Andrej Sládkovič's (1820 – 1872) long poem *Marína* written in the newly-codified Slovak language, was published. Its second edition, which took into account the dynamic development of this young language, played an important role in the publishing tradition of the poem. Sládkovič revised it in cooperation with the editor Karol Viktorin (1822 – 1874) and it was printed in the series *Spisy básnické Andreja Sládkoviča* [Poetic writings of Andrej Sládkovič]. Since then, several editors attempted at bringing forth their editions of this canonical work. The latest edition was prepared by Cyril Kraus (1928 – 2012) at a time of a rapid development of Slovak textology. The period publishing conditions were also favourable and owing to these, Kraus not only had the largest corpus of sources at his disposal, but could also rely on these relatively developed publishing techniques. His text has become the authoritative source for later editions. The article takes a look at the various editions of *Marína* and analyses editorial practices used by Jozef Karol Viktorin and Cyril Kraus.

Kľúčové slová: Andrej Sládkovič, Jozef Karol Viktorin, Cyril Kraus, edičná práca

Nemecký anglista Hans Walter Gabler nás v eseji *Editing Text – Editing Work* (2013) poučuje o tom, že každý edičný výstup je zároveň novým, editorovým textom reprezentujúcim dielo, a keďže pri každom prenose (*transmission*) dochádza vždy k odchýlkam textu, ba premenlivosť, nestálosť textu je považovaná za jeho prirodzenú vlastnosť, nie je zanedbateľné, koho *Marínu* čítame, a do akej miery sa odlišuje od východiskového textu. Keďže od jej vydania uplynulo 175 rokov, pochopiteľne musela prejsť úpravami, veď už za Sládkovičovho života sa v pravopise presunul dôraz z foneticko-fonologického princípu na etymologický, čo vyvolalo viaceré zmeny.

V príspevku venujem pozornosť predovšetkým dvom článkom vo vydavateľskej tradícii *Maríny*, ktoré v edičnej praxi najviac poznamenali jej súčasnú edičnú podobu – vydania z rokov 1861 a 1961. Vydanie *Spisov básnických Andreja Sládkoviča* z roku 1861 zveril žijúci autor do opatery Jozefa Karola Viktorina. Keďže ďalšieho vydania *Maríny* sa autor už nedožil, dá sa s určitou rezervou hovoriť o vydaní poslednej ruky (čo ešte bude témou ďalšieho výkladu). Práve o toto vydanie sa opiera edícia Cyrila Krausa z roku 1961, na ktorú nadväzujú všetky nasledujúce vydania.¹ Dnešní čitatelia teda čítajú *Marínu* „podľa“ C. Krausa.

Na úvod treba označiť pramene, s ktorými som pracoval pri svojom výskume. Dochovaný rukopis so stopami tvorivého procesu označil C. Kraus ako R (ďalej aj pre plynulosť čitateľskej recepcie ho vo výklade označujem ako **rukopis**, zvýraznenie tučným písmom signalizuje, že sa hovorí o konkrétnom prameni uloženom v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice²), prvé vydanie *Maríny* (1846) u Jána Kadavého K (ďalej **editio princeps**) a *Spisy básnické* z roku 1861 označil S (Kraus 1956b: 201; ďalej aj v súhlase s Gablerovou inštrukciou **Viktorinova edícia**). *Dielo* pripravené C. Krausom (1961) uvádzam ako **Krausova edícia**. Editor C. Kraus k prameňnej dokumentácii *Maríny* dodáva, že „rukopisy, podľa ktorých bolo uverejnené jej prvé vydanie roku 1846 a vydanie z roku 1861, sa nezachovali“ (Kraus 1956b: 200).³ Dochovaný **rukopis** *Maríny* (teda R) dokazuje, že bola napísaná v dvoch fázach. V prvej fáze mala *Marína* 219 strof. Tento základ je súčasťou rukopisného konvolútu s názvom *Spevi Andreja Sládkoviča* s rozmermi 20 x 12,5 cm,⁴ ktorý prešiel cenzúrnym procesom.⁵ K tomuto konvolútu Sládkovič dodatočne priložil ďalšie listy s rozmermi 18 x 11 cm, na ktorých rozpracoval ďalších 72 strof (v dôsledku čoho prišlo k prečíslovaniu niektorých pôvodných strof). Práve na základe materiálnej odlišnosti dodatku Pavol Vongrej usúdil, že dopracované strofy vznikli po cenzorskom procese (a teda po predpokladanom vrátení rukopisu Sládkovičovi, teda po 21. júli 1846) a pred septembrom toho istého roku, keď bolo **editio princeps** aj s týmito strofami vydané. Samostatný čistopis *Maríny*

1 Žiaľ, nie každá edícia výslovne uvádza, z ktorého vydania preberá text alebo kto je jej editorom.

2 Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, fond Andreja Sládkoviča: *Marína*, sign. 19 B 5, 19 B 6. Presvedčivú interpretáciu genézy básne podáva Pavol Vongrej v knihe *Diamant v hrude*, najmä v kapitolách Zrod básne a Tvar básne (Vongrej 1970).

3 Okrem iného o tom svedčia diskrepancie v zneniach **rukopisu**, **editio princeps** a **Viktorinovej edície**.

4 Na konvolúte sa nachádzajú tieto texty: I. Báseň, II. Otázka a odpoveď, III. Tajomstva, IV. Hviezdí, V. [Indián] Zúfalec, VI. Hron, VII. Morava, VIII. More, IX Samota, X. Kikimora, XI. bez názvu (III. sóvet), XII. Otrok, [XIII] XIV. *Marína*, XIV. *Ňehaňte ľud muoj!* (podľa Kraus 1961a: 435). *Marína* zaberá 56 zo 106 listov konvolútu.

5 V rukopise druhého zväzku sa nachádza cenzorská formulka: „Spevi Andreja Szladkovitsa, imprimator. Neosolii die 21-o Julii 846. Antonius Tilles censor Regius“, vzťahujúca sa očividne aj na prvý zväzok.

s takouto cenzorskou poznámkou, ktorý by niesol stopy cenzúrneho procesu a bol by predlohou **editio princeps**, sa však nezachoval. **Editio princeps** bolo teda sádzané z iného, nedochovaného prameňa, nazvime ho pomocne R1.⁶ Otázkou zostáva, čo bolo predlohou pre tlač **Viktorinovej edície**, a to najmä v súvislosti s tým, že nevieme naisto určiť, ktoré zmeny pochádzajú od A. Sládkoviča a ktoré od J. K. Viktorina.

Viktorinova edícia

Nedostatok priamych dôkazov núti k hypotetickým úvahám. Najpravdepodobnejšie básnik vypracoval pre tlač **Viktorinovej edície** ďalší rukopis – opäť pomocne – R2 (čo by vysvetľovalo výraznejšie zmeny vo **Viktorinovej edícii**),⁷ do ktorého znenia potom zasahoval aj Viktorin. Zo Sládkovičovej formulácie z listu Pavlovi Dobšinskému 10. apríla 1860 sa zdá, že pre tlač zhotovoval nové čistopisy: „Asi 10 hárkou mám už pod tlač prepísané“ (cit. podľa Kraus 1961b: 84).⁸ Že by sa **Viktorinova edícia** tlačila podľa R1 alebo **editio princeps** s aktualizacími Sládkovičovými vpismi, je nepravdepodobné, ani **rukopis** nebol predlohou pre **Viktorinovu edíciu**, ak len nepočítame s krajinou možnosťou, že by výrazné štylistické zásahy oproti **editio princeps** boli editorským podielom J. K. Viktorina.

Ďalším faktorom v uvažovaní sú „vlastné autorove úpravy, ktoré si urobil vo svojom exemplári, ako sa o nich dozvedáme z listu jeho syna Martína Braxatorisa Jozefovi Škultétymu z 30. mája 1899“ (Kraus 1956a: 90).⁹ Hoci Krausove slová vyvolávajú otázku, či týmto exemplárom disponoval, výslovne to však nikde neuviedol, pričom vo svojej edícii opísal pramene pomerne dôsledne, navyše sa na inom mieste odvolával na Škultétyho tvrdenie o Sládkovičových zápisoch v exemplári (Kraus 1961a: 434), zrejme teda nemal možnosť sám si to overiť.¹⁰

Hneď druhé vydanie Sládkovičovej *Maríny*, **Viktorinova edícia**, je zlomom v jej jazykovej úprave. Prípravu mal na starosti skúsený a osvedčený redaktor almanachov *Concordia* (1858) a *Lipa* (1860, 1862, 1864) J. K. Viktorin (1822 – 1874).¹¹ Stála pred ním úloha, ako naložiť so Sládkovičovým dovtedajším dielom, ktoré vyšlo v podobe, ktorá už v čase príprav **Viktorinovej edície** (po hodžovsko-hattalovskej

6 Okrem predpokladaného cenzúrneho postupu o tom svedčia aj rozdiely v zneniach **rukopisu** a **editio princeps**. Napriek vedomiu, že **rukopis** nebol predlohou pre sadzbu, tam, kde išlo o lexikálne alebo štylistické zmeny, uvádzam z neho pre porovnanie variantné miesta. Napokon, ten mohol prípadne byť nástrojom emendácie pre J. K. Viktorina, ale celkom určite pre C. Krausa.

7 Kraus dospel analýzou variantov k tomu, že „Sládkovič v snahe odstrániť tieto nedopatrenia [v **editio princeps** – pozn. M. N.] sa pri uverejnení textu v *Spisoch básnických* len málo vracal k rukopisnému zneniu. Väčšinou prepracovával chybné výrazy v Kadavého vydaní alebo vytváral úplne nové výrazy“ (Kraus 1956b: 201).

8 V korešpondencii sa zachovalo len niekoľko nepriamych zmienok o rukopisoch, ale bez bližšej špecifikácie.

9 Citát sa vzťahuje na Sládkovičov exemplár **Viktorinovej edície**, existencia podobného exempláru sa však dá predpokladať aj pri **editio princeps**. Ani spomínaný list M. Braxatorisa J. Škultétymu však nerieši všetky nejasnosti pertraktované v štúdiu. Originál listu pozri Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, list Martina Braxatorisa Jozefovi Škultétymu, 30. máj 1899, signatúra 49 D 8.

10 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice takéto exempláre neeviduje.

11 J. K. Viktorin bol jedným z protagonistov dobového národného hnutia. Známym sa stal najmä redaktorskou a vydavateľskou činnosťou, jeho edičné podniky mali v oblasti techník opätovného vydávania „starších“ diel iniciačnú povahu. Okrem zväzku Sládkovičových spisov pripravil na vydanie *Jána Hollého Spisy básnické* (1863), *Jonáša Záborského Básne dramatické* (1865) a ďalšie dve Záborského diela, *Bájk* (1866) a *Lžedimitrijady čili Búrky lžedimitrijovské v Rusku* (1866).

126 reforme z roku 1851) nebola jazykovo aktuálna, navyše keď nemohol nájsť oporu v domácej tradícii. Dochovalo sa sedem Sládkovičových listov a dva Viktorinove listy v rozmedzí od 29. novembra 1860 do 5. mája 1861, v ktorých riešia problematiku budúcich spisov (otázky názvu, formátu, vzhľadu a propagácie knihy, ďalej prítomnosť predslvu či doslovu, chronologické či tematické usporiadanie spisov a poradie jednotlivých básní, kompletizáciu bibliografického súpisu Sládkovičom publikovaných textov atď.). Z hľadiska sledovanej témy sú dôležité zmienky o spôsobe zaobchádzania s básňami (aj s neuverejnenými a českými), ale aj to, že Viktorin si ujasňuje – čiastočne aj pre časť zle čitateľného Sládkovičovo rukopisu – neisté čítanie niektorých slov či veršov a ich význam.

Viktorin sa v liste z 5. januára 1861 pýta na možnosti pravopisnej aktualizácie textu: „Mám-li sa v poľahu na pravopis celkom dľa mojej gramatiky¹² spravovať? či-li snad daktoré odchylky mať žiadate? Ja bych rád, keby ste to na mňa zveril“ (cit. podľa Kraus 1961b: 88). Sládkovič mu v liste zo 14. januára 1861 dáva veľkú voľnosť: „Ohľadom na pravopis nenazdám sa žeby v rukopisu mojom byly odchylky značné od foriem Vašou gramatikou vystavených: čo viem, že u mňa ‚zpev‘ u Vás ‚spev‘ ‚té‘ miesto ‚tie‘ neutra na ‚é‘ miesto ‚ô‘ a t. p. Na všetkom tom mi naskrze nezáleží, a keď Vámďaka môžete korigovať. Slovom, mne najviac na tom záleží, aby tiskových chyb tam nebolo tolko a takých, ako v Kadavého vydaniu ‚Maríny‘ kde ‚bolest‘ miesto ‚belost‘ nachádzame a t. p.“ (cit. podľa Kraus 1961b: 89). Sládkovič sa neskôr pri publikovaní svojich textov v časopisoch prispôboval jazykovej reforme. Ale do akej miery donútila táto reforma Sládkoviča otvoriť textotvorný proces v „predreformnom“ texte *Maríny*? Bola jazyková korektnosť dostatočným impulzom na to, aby svoje verše preštylizoval? Alebo jej do istej miery dokonca obetoval estetické kvality?

Tradične sa počíta s tým, že vydanie z roku 1861 je autorizované, pretože žijúci autor bol v komunikácii s editorom a poskytol mu súhlas na realizáciu zmien. Určite možno hovoriť o bianco autorizácii, napriek tomu sa možno pýtať, do akej miery bol A. Sládkovič oboznámený s každým krokom editora. Veď v liste z 13. februára 1861 dovoľuje Viktorinovi po svojom zmeniť názov básne: „ak ho pokrstíte dľa obsahu ináč, všetko dobre“ (cit. podľa Kraus 1970: 119). Sládkovič mal zrejme možnosť pribežne nahliadnuť do Viktorinovej práce, pretože v liste z prelomu februára a marca 1861 ďakuje za poslanie troch hárkov tlače. V liste z 5. mája 1861 sa ponosuje na množstvo chýb v texte a navrhuje priložiť ku knižke errata¹³ (teda zrejme v tom čase už bola vytlačená), čo dosvedčuje, že si text **Viktorinovej edície** prešiel. Na základe niektorých formulácií sa však zdá, že nekládol dôraz na „nedotknuteľnosť“ svojho jazyka ani na detaily, pretože mu napríklad stačí, keď sa v erratach opraví iba chyby zahmlievajúce zmysel. Je možné, že Sládkovič neporovnával tlač s rukopisnou predlohou, resp. neporovnával ju dôsledne, ale spoliehal sa na svoju pamäť a zaznamenával očividné chyby. No nezachovali sa jeho prípadné výhrady voči samotnej koncepcii Viktorinovho editorského postupu.

12 J. K. Viktorin vydal v roku 1860 knihu *Grammatik der slowakischen Sprache*.

13 Na záver knihy boli zaradené Opravy, ale aj ďalší Dodatok k opravám Sládkovičových „Spisov Básnických“. Možnosť, že pre sadzača bol Sládkovičovo rukopis zle čitateľný, konštatoval Eugen Krčmery v liste Viktorinovi z 15. decembra 1860, Sládkovičovi sa naň sťažoval aj sám Viktorin v liste z 15. januára 1861, niektoré odchýlky môžu byť teda dôsledkom zlého čítania.

Viktorin si však uvedomoval aj dôležitosť kolácie. Neprijímal bez problematizácie znenie textu, ale overoval ho porovnávaním s inými prameňmi viažucimi sa k tomu istému dielu. V liste z 15. januára 1861 píše Sládkovičovi: „Básne už vytlačené môžem s rukopisom porovnávať a tak si pomáhať, ale s novými básňami je bieda. No, však to už len dáko usporiadam“ (cit. podľa Kraus 1972: 480). Sládkovič v liste z 13. februára 1861 a v ďalšom približne z februára či marca 1861 vysvetľoval Viktorinovi jednotlivé slová v básňach (na ktoré sa v nedochovanom liste musel Viktorin pýtať), čo vypovedá o editorovej citlivosti na detaily.

V prípade *Maríny* od **editio princeps** k **Viktorinovej edícii** pochopiteľne prišlo k zmenám. V prvom rade treba spomenúť, že od tohto vydania je súčasťou skladby aj známe *Venovanie*. Po reforme pôvodnej štúrovskej kodifikácie boli zavedené ypsilony, vokáne, zrušené mäkkčene na d, t, n, l po i alebo e, zápis dvojhlasý *ňje*, *zpomjenka* ako *nie*, *zpomienka* atď. Objavujú sa aj úpravy interpunkcie, zrevidované je písanie slov spolu a dovedna (*svatjebich* na *sväté bych*, *tjetobi* na *tieto by*, *dvaraz* na *dva ráz*; *s hora* na *zhora*, *po prvuo* na *poprvé* atď.). Zámená *Ona*, *Jej* a podobne boli pravopisne (pravda, aj s miernou zmenou sémantiky) upravené na *ona*, *jej*.

Okrem toho je vo vydaní viacero morfológických úprav. Štúrovske neutrum typu *šťestja* sa upravuje na *šťastie* atď., prídavné mená v neutre *mladistuo*, *tichuo* sú upravené na *mladistvé*, *tiché* atď.; prídavné mená *svatje*, *hodbabnje*, *bledje*, *hroznje*, *ňevinje* na *sväté*, *hodbabné*, *bladé*, *hrozné*, *nevinné*; *cudzja* je po novom *cudzá*. Tvar *vuõe* sa prepisuje ako atribút *vonné* („*Fialky vonné dýchať prestaly*“; tu sa núka otázka, či nejde o inverziu nezhodného prívlastku *võe fialky*) i prislovku *vonne* („*A kvety zase vonne dýchajú*“).¹⁴ Slovesné tvary minulého času *ňeostau*, *prereknuv*, *pretrhnuv*, *trhnuv* sú upravené na *nezostal*, *prerieknul*, *pretrhol*, *trhnul* atď.; tretia osoba plurálu *sa* od slovesa *byť* je upravená na *sú*.

Vo **Viktorinovej edícii** boli niekde oproti **editio princeps** zdvojené hlásky: *pokoní* na *pokonný*, *ňevinje* na *nevinné*, *ňevinej* na *nevinnej*. Úprava *krivokí* na *krivooký* spôsobila slabičný posun, ktorý musel byť kompenzovaný: „*Teutonská závist, či blud krivokí*“ na „*Teutonská závist, blud krivooký*“. Ďalej prišlo k zmene predložkovej väzby *do duši* na *ku duši* (zrejme motivovaná potrebou zachovať rým a zároveň sa vyhnúť neželanému tvaru genitívu singuláru *duši*), *pred vlastnou* na *pod vlastnou* a podobne.

Prítomné sú aj doklady o zmene deklinácie: „*vjaže kveťin slobody*“ na „*viaže kvetov slobody*“; „*Strašne osúda víchrice...*“ na „*Strašné osudu víchrice...*“; *srdcou prjedorám* na *srdci priestorám*; „*Ružových tvár hladkosť jará*“ na „*Ružových tvári hlad' jará*“; „*Pime dvojjich slastí vlahu*“ na „*Pime dvojjej slasti vlahu*“; „*A spev v kole děvic...*“ na „*A spev v kolu devíc...*“. Tiež možno pozorovať premeny v lexikálnej oblasti, často sprevádzané prehodnotením ortografickej sústavy, pričom viaceré posuny svedčia o intenzívnych kontaktoch s češtinou: *ako* na *jako*; *dlažbou* na *dlážkou*; *dvojme* na *dvojmo*; *farby* na *barvy*; *glgotaňi* na *blbotaní*; *hmlách* na *mhlách*; *je* (sloveso *jest*) na *jí*; *jích* na *ich*; *ko mňe* na *ku mne*; *kolo* na *vôkol*; *krjedlach* na *krídlach*; *liliach* na *laliach*; *ljevancou* na *liatovcov*; *nahá* na *nechá*; *nach* na *nech*; *náručnice* na *náramnice*; *nazpet* na *nazpak*; *ňeoberá* na *nezoberá*; *ňjeto* na *nenie*;

14 Ak to nebola Sládkovičova úprava, mohlo by to naznačovať, že predloha pre tlač bola ešte v štúrovskej slovenčine.

128 *okomih na okamih; ostaňe na zostane; peri na rtičky; počim na pokiaľ; ptáčka na vtáčka; raňej na rannej; ruoj na roj; d'ivok na divoch; s povlekom na s povlakom; skočne na skokom; sňehoví na sňahový; stín na tieň; svatína na svätyna; svitne na zkvitne; tam na ta; v núter na vňutri; vívodja na vojvodia; zmutok na zmätok; zroňí na zráňa atď. Často sa menili spojky, napríklad i miesto a (napríklad „Aj tvoje aj moje meno“ na „I tvoje i moje meno“); „Ako keď hrobi zpomína!“ na „Nežli keď hroby zpomína?“ (zároveň zmena interpunkcie) a podobne.*

roč. 68, 2021, č. 2

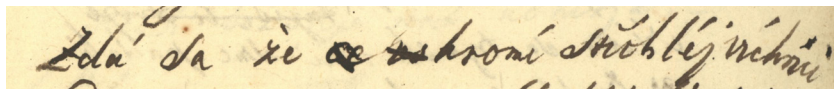
Štylistické úpravy prebehli formou úpravy slovosledu: „milje moje kveti“ na „moje milé kvety“, *s kvjetim polňim na s polným kvietim, hmli mraznje na mrazné mhly* atď. od menej závažných zmien lexém: „A centrom, živlom, ňebom, jednotou“ na „No, centrom, živlom, nebom, jednotou“; „Šak zdá sa... na Lež zdá sa...; Len vo fabrikách... na A vo fabrikách...; Leč to je... na Lež to je...; „... prešťastní čo jak poddani“ na „... prešťastní kdo jak poddani“; Tu sú modljacej... na To sú modliiacej...; Ale vln zlatích...¹⁵ na Jako vln zlatých...; úprava zámen svojim na mojím (35. strofa) a tvojich na svojich (159. strofa) a podobne; až po závažnejšie zmeny: „Ako keď vetrik v škárach Ďevína“ na „Jako keď vetrik v hradbách Devína“; „Zlúpi ta zem z tých bohatých“ na „Zlúpi ta svet z tých bohatých“; „A ved'je búrkou¹⁶ sveta nás“ na „A vedie búrkou žitia nás“; „Na hori Sitna letela“ na „Na hory tieto letela“; „V ňedbalkách, to v raňom stíňe“ na „V nedbalkách, to v mladom stíne“ (už tu sa kreoval postup zachovať slovo v rýmovej pozícii, kým vo vnútri verša sa menilo na tieň); „A blesk náďeží z tvári mu svjeťi“ na „A blesk úfania z tvári mu svieti“; „Ač v druhej ducha podobe“ na „Ač v inej ducha podobe“; „Ces všetki tvojho sveta krajini“ na „Cez všetky tvojho žitia krajiny“; „Všetko objatím vrelím stvrďila“ na „Všetko objatím verným stvrďila“; „Asnad' jazikou slaních klebeta“ na „Asnad' jazykov zlostných klebeta“; „V medze úzke zvík zavjera“ na „V medze úzke svet zaviera“; „Kďe žrjedla sú blaženích krás“ na „Kde žriedla sú blaženstva krás“; „Ja sa Ťi ňeznám ináče korit“ na „Ja sa ti neviem ináče korit“; „Na slasti pekne, bohatje“ na „Na sladké slasti bohaté“ (ak tým bol vystihnutý Sládkovičom zamýšľaný význam, potom bol verš aj spriezračnený); „Otrjasli farbi sveta veselje“ na „Otriasly barvy svoje veselé“; „Počúvaš dutuo hučaňja Hrona“ na „Počuješ duté hučanie Hrona“ (neskôr to reštituoval Kraus); „Či vješ, čo huk ten znamená?“ na „Vieš ty, čo huk ten znamená?“; „V účasť bravom...“ na „V účasťlivom...“; „Druhou srdcia objímali!“ na „Lavou srdcia objímali!“; „Plet jej hodbabná z bjeleho čela“ na „Plet jej hodbabná z vábneho čela“ atď. Vo variantných veršoch „A s klúčom hrá v ruke zlatím“ – „A s klúčom hrá ruka zlatým“ sa mení agens (*mladuchu* z predchádzajúceho kontextu strieda *ruka*) a v dôsledku toho aj pád. Ale napríklad varianty „A ňezabudki ticho sluchali“ – „A nezabudky tieto slúchaly“; „A snívaj tichje sni žitja“ – „A snívaj tiché dni žitia“; „A družki moje hňed'sa zamorja“ – „A družky moje hňed'sa zanoria“ a „V ktorích mrje Vila – Marína“ na „V ktorých vre Vila-Marína“ mohli vzniknúť chybným čítaním predlohy.

Aj v rozpore s dochovaným **rukopisom** bol opravený narušený slabičný rozmer verša „Ti počúvaš, keď slávik vzdícha“ na „Ty čuješ, keď slávik vzdychá“; „Aj žit' aj mrjet? – chlap ostičaví“ na „Aj žit', aj umret? – chlap ostiechavý“. Keďže nepoznáme Viktorinovu predlohu pre tlač, ťažko určiť, či prijímal Sládkovičovo nové znenie, pristupoval k emendáciám (podľa iného prameňa) či ku konjektúram, alebo

15 V **rukopise**: Ako vln zlatích...

16 V **rukopise**: búrmi.

aktívne redaktorsky zasahoval. Každopádne počet slabík vo verši je opravený aj v posune (analogickom s **rukopisom**) „*Vstát mám kde Hron sa točí*“ na „*Zostať mám, kde Hron sa točí*“; „... *ak ňje slepi*“ na „... *ak je nie slepy*“; „*Už sa hore Čertovej Svatbe*“ na „*Už sú na hore Čertovej Svatbe*“. A už v **rukopisnom** verši „*Tak mislitě aj vi, Hole*“ bolo prepisované *Hole*, ktoré narúšalo strofickú schému, no preniklo do **editio princeps**, na *hori* (rýmujúce sa s veršom „*Duch muoj chrám ten ňerozborí!*“), čo bolo vo **Viktorinovej edícii** napravené. Naopak, zmenou verša „*Prázni božskosti Boha ňslávi*“ na „*Prázny božskosti Boha nevzýva*“ sa narušil rým, resp. strofická schéma,¹⁷ a zmenou v rýme *plema / ňemá na plemä / nenie* sú zase oslabené jeho zvukové kvality. Normalizáciou boli pokazené napríklad aj rýmy *bledí / vtedí na vtedy / blady / koleje / nádeje na kolaje / nádeje* (strofa 84), *bolastí / slastí na bolesti / slastí* (strofa 277) a podobne. Čítanie verša, v **editio princeps** znejúceho „*Zdá sa, že hrozni ztíchlej víchrici*“, ktoré bolo vo **Viktorinovej edícii** upravené na „*Zdá sa, že hrúzy ztíchlej víchrici*“, nie je úplne bezpečné. Ono *hrozni, hrúzy* možno v **rukopise** (obrázok 1) prečítať aj ako *hromí* (čo v Sládkovičovej neustálenej kvantite zrejme znamenalo *hromy*):

Obrázok 1

Zmysel zmeny podmetu z „*Aj tam sa jaro trávkí usmjeva*“ na „*Aj tam sa trávká jaru usmieva*“ nie je celkom priezračný, azda pôjde o spresnenie vyjadrenia. Ak predpokladáme, že by si Viktorin nedovolil tak radikálne zasahovať do Sládkovičových textov (čo by bolo nad rámec proklamovaného povolenia spravovať pravopis podľa jeho gramatiky, o ktoré v korešpondencii žiadal), javí sa existencia R2 pravdepodobná.¹⁸ Na druhej strane je ťažko predstaviteľné (aj keď nie nemožné), že by sám básnik svoje verše transformoval s takou puristickou vášňou, aby deformoval estetické kvality svojho textu do takej miery, že vytváral iba nepresný rým (strany rýmu *kolaje – nádeje* sa obmedzujú na jednoslabičnú rýmovku *je*).

J. K. Viktorin svojou prácou kládol základy slovenskej edičnej praxe. K plánovanému vydaniu druhého zväzku Sládkovičových spisov nakoniec nedošlo, Viktorin už zakrátko pracoval na príprave edície poézie J. Hollého.¹⁹

17 Defekt strofickej schémy sa nachádza napríklad aj v 172. strofe *Detvana* vo **Viktorinovej edícii**, kde miesto *Martin náš*, rýmujúceho sa s *Tu ho máš*, je znenie *Martin môj*, ktoré sa v inom prameni nenachádzalo.

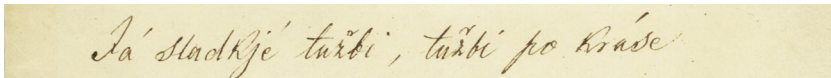
18 Na porovnanie, pri pohľade na posuny medzi uverejnením básne *Sokoli* (Sládkovič 1860: 1) v reformnom období v časopise *Sokol* a *Sokoly* vo **Viktorinovej edícii** nie sú zjavné markantné zásahy: *tí sokoli – tie sokoly* (v závislosti od toho *oni videli – ony videly*); vokatív *otče – otec*; „... *skryť sa v tam ty skaly*“ – „... *skryť sa tam v tie skaly*“; *povest – povest*; *ozíva – ozýva*; *sneh – sňah, snežnou – sňážnou*; *synák – synak*; *mohútny – mohutný*; *kriedlach – kridlach*; *cherub – Cherub*; v *Spisoch básnických* je zrušené odsadenie priamej reči. Závažnejšou odchýlkou je odlišné čítanie: *obrom – orlom*.

19 V tejto edícii J. K. Viktorin už svoje zaobchádzanie s textom aj explicitne formuloval. Vo svojej štúdií sa problematikou edícií bernolákovských textov zaoberal Miloslav Vojtech (2020). Je príznačné, že A. Sládkovič, ktorý v liste z 5. augusta 1862 rázne odrádzal Viktorina od radikálnych intervencií do Hollého bernolákovčiny, bol až príliš benevolentný k Viktorinovým zásahom do vlastnej poézie. Pravdaže, nemali rolu v tom zohrať rozdielne verzifikačné systémy.

Medzi **Viktorinovou edíciou** a **Krausovou edíciou** vyšlo – či už samostatne, alebo ako súčasť spisov – ďalších pätnásť vydání *Maríny*. O jej edičné uchopenie sa postarali napríklad Jozef Škultéty, Jakub Šebesta či Ján Brezina. Vo vývojovom rade edičných riešení *Maríny* je z dnešného hľadiska posledným výrazným krokom **Krausova edícia** pripravená ako 56. zväzok edície Naši klasici. Edícia začala nastavovať vyšší štandard textologického skúmania a edičnej starostlivosti, aká dovtedy nemala na Slovensku obdobu (a dodnes nie je samozrejmosťou).

C. Kraus pomerne starostlivo opisuje materiálnu i obsahovú podobu väčších pramenných celkov, zhromažďuje rôznočítania a v súlade s tými lepšími tradíciami slovenskej edičnej praxe poctivo opisuje svoje editorské postupy a jazykovú aktualizáciu textu. Niečo, čo fakticky supluje úlohu lemmatizovaného rôznočítania či variantov k *Maríne*, rozdeľuje Kraus na dve funkčne zamerané časti. Prvá časť rôznočítaní je pri bibliografickom opise prameňov *Maríny* a k variantu z **Krausovej edície** priraduje „odchýlky“ **rukopisu** a **editio princeps**, aby sa nimi manifestoval vývoj Sládkovičovej poézie.²⁰ Nezachytáva tie prípady, keď sa podľa neho varianty odlišujú len v grafickom zápise (v skutočnosti vymenováva aj javy, ktoré prekračujú rámec grafickej odlišnosti, za všetky uvediem zmeny základného tvaru minulého času slovíes *bou – bol, mau – mal*, český vplyv na písanie zámen *jich, jim, jakí, kdo*, častice *jako, jak* a podobne). Aj keď Krausovo vymedzenie nie je presné, poskytuje záujemcovi informatívny prehľad, na základe ktorého sa dá aspoň približne rekonštruovať pôvodné znenie. Väčší problém tvorí rozkolísaná kvantita a mäkkosť hlások, ktoré sú rozkolísané aj vo vnútri Sládkovičovho systému, čo názorne ilustruje incipit prvej strofy **rukopisu** (obrázok 2):

„Já sladkjé tužbi, túžbi po kráse“

Obrázok 2

Druhá časť rôznočítaní je v časti Textová úprava a po predchádzajúcom všeobecnom opise jazykovej aktualizácie **Krausovej edície** sa sústreďuje na jednotlivé „úpravy“ od **Viktorinovej edície** k edične ustálovanému textu **Krausovej edície**.²¹

Za východiskový text svojej edície *Maríny* (ale aj ďalších textov) si C. Kraus zvolil text **Viktorinovej edície**. Keďže *Marína* vyšla za života A. Sládkoviča dvakrát (1846, 1861) a text vo vydaní poslednej ruky neprešiel úpravami, ktoré by ho v očiach editora diskvalifikovali (ideologické deformácie, cenzúra, puristické hľadiská poškodzujúce estetickú stránku diela a podobne), ba naopak, bolo obohatené o venovanie, a keďže sa navyše jazyková aktualizácia textu blížila súčasnej podobe slovenčiny, táto voľba sa zdá byť logickým riešením. Podľa Krausa bol Sládkovič „v plnej miere zainteresovaný pri úpravách svojich básní“, knihu

20 Zápis variantných znení v **Krausovej edícii** na stranách 445-454.

21 Úpravy v **Krausovej edícii** na stranách 604-606.

údajne „dôkladne prezrel“ (Kraus 1956a: 90), pretože „veľmi mu na tom záležalo, aby v texte neboli nijaké chyby“ (Kraus 1961a: 599).²² **Viktorinovu edíciu** teda považuje za spoľahlivo autorizovanú Sládkovičom, a preto za smerodajnú. Ako teda narába C. Kraus so „zdedenou“ úpravou?

Vo všeobecných zásadách textovej úpravy celého zväzku sa prejavuje snaha vysporiadať sa s českými a nárečovými zvolenskými tvarmi, i keď trochu nadbytočne. C. Kraus totiž informuje aj o zmenách, ktoré vychádzajúc z **Viktorinovej edície** nemusel robiť (Kraus 1961a: 602-603). Editor paušálne uplatnil podľa platnej kodifikácie úpravu interpunkcie, písanie predložiek s, z, predpôn s-, z- a ich vokalizovaných podôb, zjednotil zakončenie slovies minulého času v pluráli, písanie slov dovedna a oddelene, písanie cudzích slov podľa dnešnej normy, normalizoval rozkolísanú kvantitu i mäkkosť hlások, urobil opravy v hláskosloví (*vetor* – *vietor*, *hrúza* – *hrôza* atď.), upravil pravopisné konvencie slov, kde mali zásahy minimálny zvukový efekt (*dvadcať* – *dvadsať*, *predca* – *predsa*, *lalija* – *lalia* a podobne), ale podľa aktuálnej normy upravil aj štúrovské tvary prídavných mien (*ostatnia* – *ostatná*, *drahò* – *drahé*, *rodného* – *rodného* atď.), podstatných mien stredného rodu v nominatíve singuláru (*zbožia* – *zbožie*, *sklepeňja* – *sklepenie* atď.) či slovies (*obzierať* – *obzerat'*, *riastla* – *rástla* atď.). Aktualizujú sa pádové koncovky (*všetke* – *všetky*, *hradòb* – *hradieb*, *nožičòk* – *nožičiek*, *chlievach* – *chlievoch* atď.), písanie zámen (*jich* – *ich*, *jim* – *im*, *kdo* – *kto*, častic *jako* – *ako*, *jak* – *ak*), tvary morfému (*krúta* – *krútia*, *vába* – *vábja*, *dušam* – *dušiam*, *kľatba* – *kliatba*, *čahať* – *čiahať* atď.) a slovesné tvary (*videt'* – *vidieť*, *letet'* – *letieť*, *mre* – *mrie*, *zre* – *zrie* atď.). Zrušil konvenciu písania prvého slova verša zásadne veľkým písmenom.

Popri vykonaní nutných zásahov bolo cieľom C. Krausa „zachovať autorovu koncepciu, ktorá sa prejavuje popri syntaktických a lexikálnych zvláštnostiach aj vo výbere básní, aj v ich začlenení“ (Kraus 1961a: 424). Treba mať na pamäti, že nie je k dispozícii zaručená vedomosť, kto bol pôvodcom ktorých posunov vo **Viktorinovej edícii** (a do akej miery to boli Sládkovičove zvláštnosti), ktoré sa stali neskôr východiskovým textom Krausovho vydania. Niekoľko rokov pred vydaním **Krausovej edície** jej editor napísal, že „rôznorodosť textov nemôže nás však zväzdať k tomu, aby sme si z nich skonštruovali taký text, ktorý by čo najlepšie vyhovoval našim požiadavkám, pretože sme upozornili na organický vývoj textov od znenia rukopisného cez znenie Kadavého vydania k vydaniu textu v *Spi-soch básnických*“ (Kraus 1956b: 206). Kraus tým vlastne demonštratívne odmieta eklektické znenia, ktoré boli už v prvej polovici päťdesiatych rokov kritizované v súvislosti s vydávaním diela Jozefa Gregora Tajovského Karolom Rosenbaumom, ale vzápätí *predsa* dodáva: „Iba na niekoľkých málo miestach bude treba prihliadať k presnejšiemu rukopisnému zneniu“ (Kraus 1956b: 206), čím vlastne pripúšťa nutnosť emendácií a možno naznačuje dokonca kontaminácie a spochybnenie autorizácie. Napokon šiel aj za normalizáciu pravopisu a opravu koruptel.

Ilustratívne uvádza emendácie, „kde máme oporu v rukopisnom znení“ (Kraus 1961a: 600), pravda, v **rukopise**, ktorý nebol predlohou tlače. Reštituuje znenie v 42. strofe (nesprávne „*Bájočným barvám mojich výrazov / Zázračným*

22 Aj pri rozsiahlosti zväzku tomu čiastočne protirečí, že Sládkovič si nevšimol v *Detvanovi* vynechanú strofu, ktorá v dôsledku toho „bola uverejnená prvý raz až vo vydaní *Detvana* v Hviezdoslavovej knižnici 1952 pod číslom 223a, aby sa nenarušilo tradičné číslovanie strof *Detvana*“ (Kraus 1961a: 493).

132 *tváram mojich obrazov*“ podľa **rukopisu**: „*Bájočným tváram mojich výrazov / Zázračným farbám mojich obrazov*““) či v 99. strofe (tam boli vymenené rýmové slová *rozlúčiť – umúčiť*). Zaujímavé je riešenie v 64. strofe. Kraus podnietený **rukopisným** znením „*Pre mňa nach trebas žrjedlo sladkosti*“ mení slovo *treba* z **Viktorinovej edície** („*Pre mňa nech treba žriedlo sladkosti*“) na *trebárs*: „*pre mňa nech trebárs žriedlo sladkosti*“. Dochádza tu teda k posunu na osi *trebas – treba – trebárs*.

Na jednej strane sa reštituujú niektoré pokazené rýmy z **Viktorinovej edície** (*mojej / kolaj, bolesti / nešťastí* a podobne), na druhej strane bola ponechaná narušená kvalita rýmov z **Viktorinovej edície**, keď sa z nich v snahe dodržať jazykovú korektnosť normalizovaním tvarov minulého času sloviess vytvárali asonancie (*citov / svitol, zrodil / to div*, aj keď „rým“ *prirástol / bolestou* z vydania z roku 1861 Kraus upravil na *prirástol / bolestou*). Potvrďuje sa prax, že tam, kde po normalizácii tvaru zostala aspoň asonancia, pristúpilo sa k nej, tam, kde by nebola ani len asonancia, ponechalo sa v rýmovej pozícii nespisovné slovo (*stín / syn*). Vo vnútri verša sa však slová normalizujú (*tieň*), čím vzniká dvojité riešenie, ktoré v **editio princeps** nebolo. Do istej miery sa tak prejavuje fóbia zo slov vymykajúcich sa norme: „Viktorin upravoval slovo *hmla* na *mhla*, *jelša* na *jalša*, *jeseň* na *jaseň*, *sneh* na *sňah*, *farba* na *barva*, *striebro* na *sriebro*, *bledý* na *bladý*. V týchto prípadoch ponechávame pôvodné Sládkovičovo znenie“ (Kraus 1961a: 602), čím sa znenie **Viktorinovej edície** kontaminuje so znením **editio princeps**. Rukopisné *predci* píše Kraus raz ako *predsa*, inokedy *predsi*.

Oprávnenu pochybnosť vzbudzuje Krausovo tvrdenie, že by práve básnik pokazil svoje rýmy, že by „pri prepise z pôvodného fonetického pravopisu do etymologického neprihliadal na to, či sa oslabí alebo naruší rým“ (Kraus 1956b: 201). Nevieme, či pôvodcom týchto zmien bol naozaj Sládkovič, a tiež to protirečí nasledujúcemu Krausovmu tvrdeniu, že „Sládkovič sa stále vracal k svojej poézii, že stále zdokonaľoval jednotlivé výrazy“ (Kraus 1956b: 204). So slovami o autorite autorizácie **Viktorinovej edície** kontrastuje spochybňovanie ďalších úprav. Pri absencii prameňa, ktorý bol predlohou pre tlač **Viktorinovej edície**, nemáme ani pri nich istotu, od koho pochádzajú jednotlivé posuny. (Alebo sa možno uspokojiť s tým, že sa Viktorinovi mechanicky prisúdia iba gramatické a morfológické zmeny?) Otázka autorstva zásahov je o to nástojčivejšia, že normovaním niektorých tvarov sa kazili napríklad rýmy. Sládkovič síce zdôrazňoval, aby v texte neboli chyby, ale jeho plná zainteresovanosť na vydaní vlastných básní bola oslabená delegovaním právomocí na Viktorina.

Autorizácia predpokladá, že autor sa so zmenami oboznámil a odsúhlasil ich. V tom prípade nie je dôvod, aby bol východiskový text kontaminovaný inými zneniami. Napriek tomu sa C. Kraus vo viacerých prípadoch vracia k zneniu **rukopisu** (prípadne k **editio princeps**), napríklad (uvádzam v poradí **rukopis – Viktorinova edícia – Krausova edícia**):

„*V nedbalkách, to v raňom stíne*“ – „*V nedbalkách, to v mladom stíne*“ – „*v nedbalkách, to v ranom stíne*“

„*A nežabudki ticho slúchali*“ – „*A nezabudky tieto slúchaly*“ – „*a nezabudky ticho slúchali*“

„*Počúvaš dutuo hučaňje Hrona?*“ – „*Počuješ duté hučanie Hrona?*“ – „*Počúvaš duté hučanie Hrona?*“

Inde však ponecháva znenie **Viktorinovej edície** oproti odlišnému zneniu **rukopisu** (rovnaké poradie ako v predchádzajúcich príkladoch):

„Asnad' jazikov slaních klebeta?“ – „Asnad' jazikov zlostných klebeta?“ – „Asnad' jazikov zlostných klebeta?“

„A družki moje hned' sa zamorjá“ – „A družky moje hned' sa zanoria“ – „a družky moje hned' sa zanoria“

„Či vješ, čo huk ten znamená?“ – „Vieš ty, čo huk ten znamená?“ – „Vieš ty, čo huk ten znamená?“

„Pleť jej hodbabná z bjeljeho čela“ – „Pleť jej hodbabná z vábneho čela“ – „Pleť jej hodvábna z vábneho čela“

Nie je vždy ani jasné, podľa akého kritéria editor raz prijal Viktorinovo riešenie, inokedy sa vrátil k zneniu **rukopisu**. Na základe čoho považoval niečo za Sládkovičovú revíziu, ďalšie za Viktorinovu „licenciu“, iné za pochybenie? Urobil tak iba na základe subjektívneho postoja, domnienky? Neautorské zásahy odôvodňuje napríklad tým, že „slovo *hádam* Sládkovič vo svojej poézii používa veľmi málo a do S sa dostalo mechanickým prevzatím z K“ (Kraus 1956b: 204). Je to bystrý postreh, ale ak už prijal princíp autorizácie **Viktorinovej edície** Sládkovičom, ak hovoril o dôslednom prezretí a plnej Sládkovičovej zainteresovanosti na vydávaní, nie je celkom namieste opakovane to spochybňovať (samozrejme, preklepy a podobne sú relevantným objektom emendácie). Ak spochybňujeme autorizáciu, spochybňujeme vlastne legitímnosť východiskového textu.

Napokon, o nedostatočnej spoľahlivosti vydania svedčí aj to, že Sládkovič hovoril o mnohých chybách v ňom. No tým, že navrhoval opraviť len tie, ktoré rušia, zahmlievajú význam (v liste z 5. mája 1861), ponechal vlastne zastreté a pochybne identifikovateľné autorstvo ďalších javov, ktoré sice považoval za chybu, ale netrval na ich označení a opravení v errátach. K tomu sa pridružuje okolnosť, že Sládkovič nemusel texty skontrolovať dostatočne ostražito, pretože nekontroloval iba *Marínu*, ale celú 392-stranovú **Viktorinovu edíciu**, a okrem toho tlačil na skoré vydanie knihy, aby napokon projekt nestroskotal z dôvodu nestabilnej spoločensko-politickej situácie. Mohlo by sa zda uvažovať aj o tom, že práve z tejto príčiny neotváral básnik otázky niektorých zásahov J. K. Viktorina.

Namiesto záveru

C. Kraus je posledným editorom, ktorý významne zasiahol do vydavateľskej tradície *Maríny* a na dlhý čas určil jej recipovanú podobu. V takejto podobe je známa mnohým generáciám slovenských čitateľov. Aj keď si za východiskový text zvolil **Viktorinovu edíciu**, na viacerých miestach reštituoval znenie podľa **rukopisu**, čím jednak vytvoril eklektické znenie, na druhej strane v rozpore so svojím tvrdením naznačil, že **Viktorinova edícia** nie je celkom spoľahlivá. Voľba **Viktorinovej edície** vzhľadom na predpokladanú (a najmä vyhlasovanú) autorizáciu a jazyk približujúci sa súčasnej norme by bola pochopiteľným riešením. C. Kraus však nezachoval integritu svojho východiskového textu.

Od roku 1961 znenie Sládkovičovej *Maríny* nebolo nanovo podrobené kritike textu.²³ Od tohto posledného relevantného editorského prehodnotenia *Maríny* uplynulo vyše šesťdesiat rokov. Azda by si text *Maríny*, voľba jej východiskového textu a miera editorských intervencií do neho, jej vydavateľská história zaslúžili revíziu. Eventuálne nové edičné uchopenie nemusí byť nevyhnutne zlomom vo vydavateľskej tradícii *Maríny*, nemusí byť negáciou edičného riešenia C. Krausa, ale možno na ňu nadviazať a v jednotlivostiach ju korigovať (a to aj so zachovaním niektorých zaužívaných postupov v slovenskej edičnej praxi). Bude si však vyžadovať zdôvodnenie jednotlivých krokov, ktoré by transparentne nastolilo presvedčivú podobu textu a umožnilo by postup tohto ustalovania textu reflektovať aj budúci editormi. Editor *Maríny* si bude musieť odpovedať na otázku, či berie Sládkovičovú autorizáciu **Viktorinovej edície** vážne, prípadne do akej miery. Pravda, predchádzajúce slová o revízii textovej podoby platia aj o zvyšnom diele A. Sládkoviča, *Marína* je tu len ilustratívnym príkladom.

Štúdia je výstupom projektu VEGA 1/0416/19 *Textologický a edičný výskum vybraných reedícií básnických zbierok vydaných od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť*. Zodpovedná riešiteľka: Mgr. Veronika Rácová, PhD. Doba riešenia: 2019 – 2021.

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, fond Andreja Sládkoviča: *Marína*, sign. 19 B 5, 19 B 6.
Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, list Martina Braxatorisa Jozefovi Škultétymu, 30. máj 1899, sign. 49 D 8.

Pramene

KRAUS, Cyríl, ed., 1970. *Korešpondencia Andreja Sládkoviča*. Martin: Matica slovenská.
SLÁDKOVIČ, Andrej, 1860. Sokoli. *Sokol*, roč. 1, č. 4, s. 1.
SLÁDKOVIČ, Andrej, 1861. *Spisy básnické Andreja Sládkoviča*. Ed. Jozef Karol Viktorin. Banská Bystrica: Eugen Kréméry.
SLÁDKOVIČ, Andrej, 1961. *Dielo I*. Ed. Cyríl Kraus. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

Literatúra

GABLER, Hans Walter, 2013. Editing Text – Editing Work. *Ecdotica*, roč. 10, s. 42-50.
KRAUS, Cyríl, 1956a. Dnešná problematika vydávania diela Andreja Sládkoviča. *Slovenská literatúra*, roč. 3, č. 1, s. 88-93.
KRAUS, Cyríl, 1956b. K problematike vývoja textov *Maríny*. *Slovenská literatúra*, roč. 3, č. 2, s. 189-207.
KRAUS, Cyríl, 1961a. Poznámky. In SLÁDKOVIČ, Andrej. *Dielo I*. Ed. Cyríl Kraus. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 423-612.
KRAUS, Cyríl, 1961b. Sto rokov od vydania Sládkovičových Spisov básnických. *Slovenská literatúra*, roč. 8, č. 1, s. 80-96.
KRAUS, Cyríl, 1972. *Andrej Sládkovič*. Bratislava: Osveta.
VOJTECH, Miloslav, 2020. Problematika edícií a jazykových aktualizácií bernolákovských literárnych textov. *Slovenská literatúra*, roč. 67, č. 4, s. 287-305.
VONGREJ, Pavol, 1970. *Diamant v hrude*. Martin: Matica slovenská.

Mgr. Martin Navrátil, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Martin.Navratil@savba.sk

23 Napríklad v siedmom verši 241. strofy je chybný verš „zhmlia život nášho žitia“, ktorý sa potom pri absencii kritiky textu (okrem ojedinelých výnimiek) mechanicky preberal z **Krausovej edície** do reedícií vlastne až do dnešných dní.